

Към Народната република на бъдещето

Из пожълтялата преса на 1945/1947

Пламен Дойнов

През 1945/1946 г. зачестяват опитите българските писатели да бъдат приобщени и активно въвличани в кампаниите и акциите на властта. Нетърпението към „пасивните“ понякога достига регистри на публицистична истерия. Писателите биват призовавани, дори заклевани да участват в художественото и медийното пропагандиране на властовия дискурс, а при неучастие – обвинявани и разобличавани като „скрити опозиционери“. През май 1946 г. Димитър Осинин призовава „писателите сред народа“, но не чрез „гостенските връзки на литературните четения“, а „действително да навлязат в живота“, защото „вече е недопустимо да се говори за реализъм, а да се пише наизуст, а да съчиняват факти“. Кооперативното обработване на земята и новият трудов живот във фабриките просто *викат* писателя при себе си – „да се влее временно в този живот, за да го опознае“. Командировките на писателите, осигурени от Камарата на народната култура, трябва да ги отведат на избран от самите тях обект, „както се използва летния сезон“¹. Насред лятото Младен Исаев не просто констатира, че най-богатият „извор на творческо вдъхновение“ е обществената действителност днес, но и признава нормата на реалността за недостижима от съвременното изкуство: „нашата нова действителност е неизмеримо по-красива и възбудяща отколкото художествените ни творби“². Това е знакова нееднозначимост, която телърва ще внася напрежение в социалистическия сектор.

Затова през октомври Ангел Тодоров стига до откритието, че за да могат да *пишат правилно*, писателите трябва *да мислят, да живеят правилно*. Как? Като излязат от триъгълника „квартирата – издателството – литературното кафене“ и заживеят „пълнокръвен обществен живот“³. Рамката поставя отново Димитър Осинин в доклада си като секретар на СБП на събранието от 14 февруари 1947 г. Той заявява конкретно, че за създаване на „истинско реалистично произведение“ писателят трябва да има опит и впечатления, които може да набави с „творчески командировки към строителни и други обекти“. При тях ще бъдат подготвяни очерци с „характерни за дадения обект факти и случки“, чрез които ще се популяризира интересът и ще мобилизира народът за протичащото трудово съревнование. Ще има и награди за очерци. Но те все пак са приложен, пропаганден жанр. Осинин прави уговорката, че „главната задача не са очерците, а живата художествена творба“, която се проектира като неизбежна по-важна *втора цел*, която ще бъде постигната върху основата на материали и впечатления, натрупани при командировките за написването на очерците. Стихотворения, разкази, драми, романи и прочее престижни жанрове – „в това ще бъде истинският принос към литературата ни“, убеден е Осинин⁴. Това е ясно очертан двустепенен процес, в който журналистическият труд преходжа писателския. Първо се създават жанровете на непосредствена медийна пропаганда, които пряко и бързо обслужват стопанския и идеологически фронт, но заедно с това се проектират и се трупат материали за следващи – вече художествени – жанрове, с които да бъде обогатена съвременната литература, изпълняваща по-дългосрочни трайни задачи. Схемата на двустепенния процес изглежда се лансира, за да успокои онези писатели, които се опасяват, че такъв тип литературно производство ще обезличи почерците им. Едва ли не се гарантират заниманията им с литература на един *втори етап*.

Много скоро схемата се оказва неработеща. През следващото десетилетие разграничението рядко успява да бъде проявено. Преходът от *пропагандна актуалност* към *трайна художественост* е напълно заличен, защото социализмът предпоставя такова всепроникване на „реалността“ в „измислицата“ и обратно, че на практика жанровете на пропагандата и на литературата се разтварят един в друг. Ето защо писателите все не успяват да догонят нормата на „новата действителност“, защото онова, което изобразяват („действителността в нейното революционно развитие“) винаги е едновременно *при тях*, но и *пред тях* в бъдещето, ускорено, изживявано *сега* като планирана утопия. Още през 1946 г. те усещат, че трябва да пишат и живеят *на друга скорост*. Този парадокс на времето – да живееш и пишеш *живота от днес* като *живот от утре* – е снет в цялата за ударническото движение, възникнало на български терен точно през 1946 г. В трудовия подвиг на ускореното и

умноженото производство бъдещето се превръща в особен тип имагинерно настояще, което може да бъде измерено и показано – преминаването на *все повече* станове и стругове; прокопаването на *още повече* кубически метри пръст; изработването на *още повече* кубичи бетон; *преизпълнението на нормите* за производство на болтове, платове и пр.; *надплановото добиване* на въглища и т.н. В надпревара с времето започват да живеят и работници, и селяни, но и писатели.

През март 1946 г. в държавните заводи „1 май“ във Варна 13 ударници преминават на шест стана. Маруся Тодорова преминава от 5 на 6 стана, а още дванадесет души – от 4 на 6. На специално тържество декларацията до Георги Димитров чете именно Маруся. Тя припомня как до 9 септември са работили на 1–2 стана, а след 9 септември техният труд бил „освободен от робските окови на експлоататора господар“ и минали на 3–4 стана. После сменя режима на самопредставяне и продължава *в трето лице* за себе си:

„Но ние не спрехме до тук, др. Димитров, нашата другарка Маруся Тодорова доказва, че може да се работи на 5 стана. От 1 март започва нашето предмайско съревнование. Маруся го обяви с минаването на 6 стана и ние, 12 тъкачи, след нея минаваме от 4 на 6 стана, следвани от наши другари, работещи на 3 и 4 стана. Но Вие ще запитате, др. Димитров, кое ни вдъхновява към такъв трудов героизъм. Вдъхновява ни 9 септември, че трудоците са свободни, вдъхновява ни нашият оголял, но храбър народ, който чака от нас платове, вдъхновява ни справедливото възнаграждение на нашия труд с въвеждането на справедливи и реални норми. Ние заявяваме, др. Димитров, че нищо не ще ни спре да увеличаваме производството и да овладяваме техниката и сръчността. Ние не ще се върнем вече към остарелите норми да се работи на 2 стана. Ние ще мислим и на повече станове. Ще мислим, другарю Димитров.“⁵

От 1 август 1946 г. Маруся Тодорова минава на 8 стана, понеже обещала това пред маршал Тито на младежкия конгрес в Загреб⁶. Дала дума на един от тримата вождове по това време, Маруся става бързо лирически герой. В стихотворението „Ударничката Маруся“ Пантелей Матеев изплита връзката между дадената дума и трудовия подвиг:

*Ех, време Титово и Димитрово!
Ех, мощен сталински подем!
Дело е всяко наше слово,
щом в тяхно име го дадем.*

Затова призивът „Маруся, гръж се, пипай сръчно, / на десет стана премини!“ скоро ще бъде възпълнен в *нова действителност* – „Другари мои, не е мъчно, / и туй ще стане тия дни“⁷. В хоризонта на ускореното, *ударно* време всичко е възможно. В него се преобразява самата лирическа героиня. За по-малко от две години от *субект на трудовия подвиг* ударничката се превръща в *обект на желание*, както личи от стихотворението на Радой Ралин „Сънувах, че се женя за Маруся“, в което под булото на съня двамата лирически герои преминават цялия път до гражданския съвет, подписват се и след това младоженецът вдъхновен разказва „какъв ще бъде нашият завод, / щом вярваме в ръцете си кораби, / в другарите от нашия завод“⁸. Още през 1946 г. броят на овладените станове расте, както числото на обектите из страната, където ударниците се произвеждат в *нови герои*: Хаинбоаз (Проходът на републиката)⁹, линията Перник – Воляк¹⁰, язовир „Росица“¹¹, едва се мержелее цялата за строежа на Димитровград, но вече се подготвя книга¹²...

Любопитно е как през май 1947 г. пропагандатори и литератори се опитват да очистят язовир „Росица“ от мрачната му слава на концентрационен лагер. Марко Поло (Ячо Кабаивански) *дава думата* на бригадири, които разпалено твърдят, че са доброволци и му поръчват да

⁵ Димитров, Т. *13 ударници преминаха на 6 стана. – Работническо дело*, бр. 47, 4.03.1946.

⁶ Вж. Фляева, Сия. *Ударничката Маруся Тодорова от днес минава на 8 стана. – Работническо дело*, бр. 171, 1.08.1946.

⁷ Матеев, Пантелей. *Ударничката Маруся. – Работническо дело*, бр. 180, 11.08.1946.

⁸ Ралин, Радой. *Сънувах, че се женя за Маруся. – Литературен фронт*, бр. 25, 19.02.1949.

⁹ *Тържествено отпочване прокопаването на младежкия проход на републиката. – Работническо дело*, бр. 182, 14.08.1946.

¹⁰ Вж. Белев, Кръстьо. „*Строим за Народната република*“. – *Работническо дело*, бр. 98, 1.05.1947; Авшиай, Жана. *При бригадирите от линията „Перник – Воляк*“. – *Работническо дело*, бр. 122, 31.05.1947.

¹¹ Вж. блока с публикации на членове на културната бригада „Република“: Марчевски, Марко. „*Росица“ се строи*; Поло, Марко. *Участието в строежа на „Росица“ е чест*; Николов, Андрей. *До Росица и назад с културната бригада „Република*“; Полянов, Димитър. *Към враговете на „Росстрой*“. – *Работническо дело*, бр. 113, 20.05.1947.

¹² Вж. част от бъдещ роман: Нинов, Ст., Ботев, Б. *Димитровград. Откъс от новата книга за младежта. – Работническо дело*, бр. 47, 27.02.1947. Показателно е, че тъкмо в плана на ускореното откъсите от произведения за строежа на Димитровград предхождат решенията за построяването му. Разбира се, те следват пропагандните указания, че след изграждането на циментов завод ще се пристъпи към построяването на нов град. Вж. например: Трифонов, Борис. *Строи се нов град. – Работническо дело*, бр. 81, 9.04.1947.

каже в София, че „Росица не е трудововъзпитателен лагер, язовири ще си построи сам народа, а не някакви фашисти и сунинги“ – вестниците да не ги обиждат, защото са от бригада „Васил Коларов“ и при тях „няма сега нито един въдворен на принудителна работа“¹³. Няма *сега* нито един въдворен. От свидетелството на скулптора Андрей Николов обаче проличава, че *доскоро* е имало, пожеже „при язовира се чернеят 3–4 бараки, в които са живели по-рано хора, осъдени на принудителен труд поради своите политически убеждения или за нарушения на законите“ и сега бараките „трябва да се боядисат светло“, защото „здето доброволно се работи, нищо не бива да напомня за принудителен труд“¹⁴.

Тази игра с времето всъщност е заличаване на следи. Преобладаване на миналото. Такива посещения напомнят, макар и *отдалече*, за познатата още от дейността на Максим Горки практика културни фигури да се превръщат в *свидетели* и *адвокати* на властта, които посещават лагери и после публично удостоверяват, че (*вече*) *не са лагери*, а места за трудово (пре)възпитание чрез доброволен труд. Или както се изразява Лихачов по повод посещението на Горки на Соловецките острови през 1929 г., те „трябва да успокоят общественото мнение“, че всичко е наред¹⁵. Легитимирането е взаимно. Авторитетите на литературата и културата припознават бригадирите и ударниците като нелагерници и трудови герои. И обратно, анонимните трудоци се в двойния си статус на персонажи и читатели определят хората на изкуството като *творци за народа*. Разбира се, това взаимно признаване се състоява чрез неизменното посредничество на властта, чиято воля се мултиплицира в критическите статии, наградите, държавните поръчки и пр. Чрез тях се измерва успехът на писателите *сред народа*. И всеки организиран писател участва в своеобразно състезание за постигането на този успех.

Впрочем цялата *предрепублика* (до септември 1946 г.) и *република* (след това) заживява в ускорен състезателен ритъм. Календарът се изпълнява със съревнования: първомайско, републиканско, септемврийско, новогодишно – всички преследващи *по-бързо* и *повече* нарастване на производството. От фабрики и кооперации летят обещания към Георги Дмитров за процентни рекорди, за увеличаване на бройки и за съкращаване на часове. После – рапорти за изпълнение и преизпълнение. Ето как звучи една „Песен на съревнованието“ в изпълнение на Паулина Станчева:

*Под ритъма отмерен на черните машини,
погледай, колко пръсти над нишиките се движат!
– Работим и творим за своята родина!
– тъй устните мълвят усмихнати безгрижно.
[...]
На два, на осем стана, на десет, на дванайсет –
ръцете ни привикват без грешки да работят!
С машините сърцата ни бият в такт безгласен,
но сигурен и твърд – по нов закон в живота.*

*Тук всеки иска пръв да бъде между всички,
че дал е обещание и думата си честна
пред Георги Димитров: намучените жички
в платно като реки да потекат със песен.*¹⁶

Тази песен се носи в самия край на 1946 г. по повод новогодишното съревнование. Само десетина дни по-късно, на 1 януари 1947 г. в залите на Министерския съвет Председателството на народната република кани на прием *представителите на народа* – „нашите първи ударници в производството, деятели на трудово-културните бригади от града и от селото за града, селски стопани, кооперативни, женски и младежки деятели, представители на армията, видни и изтъкнати дейци на изкуството и науката, търговци и индустриалци, инженери, архитекти и други деятели на нашия производствен, стопански, културен в обществен живот“. Както гласи най-рекламното изречение от информацията:

„За пръв път в историята на нашето отечество в залите на бившото копило на интриги и конспирации против народа – бившия дворец – днес Министерски съвет, бяха събрани истински и най-изтъкнати представители на народа от всички краища на страната, от фабрики, мини, от селото и града, работници и селяни, писатели и обществени дейци.“¹⁷

В литературно-музикалната част на приема участва присъстващият в столицата съветски *червенознаменен ансамбъл „Александров*“. Премиерът Димитров се среща почти само с ударници: приема подарък от ударниците от русенската фабрика „Мюлхаупт“ – плуг, изработен от самите тях; говори с варненските ударнички Маруся Тодорова и Мария Стефанова, с група ударници от мини Перник, с изобретателя работник Сърцанов, с ударници от

¹³ Поло, Марко. *Участието в строежа на „Росица“ е чест...*

¹⁴ Николов, Андрей. *До Росица и назад с културната бригада „Република*“...

¹⁵ Вж. Лихачев Д. С. *Воспоминания*, СПб., 1995, с. 183; в български превод: Лихачов, Дмитрий. *Книга*, С., 1997.

¹⁶ Станчева, Паулина. *Песен за съревнованието. – Работническо дело*, бр. 298, 22.12.1946.

¹⁷ *За пръв път в историята на нашата родина в залите на бившия дворец представителите на народа. – Отечествен фронт*, бр. 718, 3.01.1947.

12

фабрики в София и Габрово, с културни дейци като Андрей Николов и др. Правителството на ОФ превръща ударническото движение в *парола на деня*. Тя става почти задължителна след цитираната вече по-горе реч на Георги Димитров пред ударниците от 27 януари 1947 г. В нея комунистическият водач и премиер формулира влиятелната метафорична визия:

„...нашата страна трябва да постигне за едно-две десетилетия най-много това, което другите народи и държави са постигнали в областта на вътрешното си устройство, икономиката, науката и техниката за цели столетия. В такъв мащаб трябва да работим. Това, което другите са постигнали за сто години, ние ще трябва да го наваксаме, да го получим, да го имаме за едно-две десетилетия, ако искаме да осигурим нашата национална свобода и независимост, ако искаме да имаме едно постоянно растящо народно благоденствие.“¹⁸

Идеологическото визионерство на премиера създава недоразумения при определянето на историческата перспектива – дали за наваксване на „цели столетия“ или само на „сто години“ (едно столетие) става дума? Разбира се, за произволния гигантски скок, към който призовава Димитров, един век или повече векове означават едно и също. По-важна е идеята за скоростно развитие на НРБ, според която *е възможно всичко* да се случи *по-бързо и повече*. Така проговаря самата утопия. Поети, белетристи и есеисти трябва само да се вслушат в нея и да ѝ дадат още метафори.

Ангел Каралийчев пише истинска приказка за ускорено постигнатото бъдеще. В началото е водоснабдяването и електрификацията:

„Ние ще издигнем огромни стени от камък, ще презградим пътя на ледената вода и ще съградим големи планински езера – язовири. От малките капки, които са били дъждовни сълизи и снежинки, ще изтръгнем мозъца електрическа енергия. Тя ще завърти като вихър турбините на безброй нови фабрики и заводи. Електрическият ток ще подкара тъкачните станове. Крила ще пораснат върху раменете на неуморимите работници, когато чуят песента на новата собалка, която тъче знамето на бъдещето. Ще екнат наковалните в работилниците. Електрическа крушка ще прокуи мрака в най-затъмнената селска къщурка. Росица, Тополница, Камен проход и Копринка ще бъдат водни съкровищници, от които младата ни република ще гребне с двете шепи електричество и вода.“

И накрая отеква финалът, преповтарящ тезата на Георги Димитров, за да може есеистичното слово без недоразумения да посочи произхода си – дискурсът на властта:

„Само след две десетилетия ние ще пораснем с няколко века, ние, строителите на новата свободна и света република България!“¹⁹

Така Народната република на *бъдещето* е завършена в своето триединство от трудови подвизи, художествени апофеози и напътствия на вождя. Ударният труд е въплъщение на утопията – чрез неговата крайна естетизация се утвърждава проекцията на бъдещия свят. С езика на поезията Елисавета Багряна добавя към утопията характерния образ на *слънцето*, към което очите на лирическия персонаж *още не са свикнали*, но пък то алегорически чудоейно пряко ускорява растежа на всичко: „Само в едно денонощие, с пея / сякаш порасна ръжта“.

¹⁸ Реч на м-р председателя др. Георги Димитров пред ударниците: За едно-две десетилетия България трябва да достигне това, което други народи са постигнали за столетия. – *Работническо дело*, бр. 24, 31.01.1947.

¹⁹ Каралийчев, А. Само след две десетилетия ние ще пораснем с няколко века. – *Отечествен фронт*, бр. 782, 22.03.1947.

А още по-важно е, че „младият днешен човек“ за „няколко само години... ще порасне с век“²⁰. Стихотворението на Багряна назовава съществената крайна цел на ускорението – производството на *нови хора*.

От началото на 1947-ма късата дистанция на ускореното развитие се нарича *двегодишен стопански план*. Чрез него Димитровското правителство се опитва да достигне и задмине довоенното състояние на българската икономика чрез планово и ускорено изграждане на индустриални предприятия, строеж на пътища, създаване на нови земеделски стопанства и пр., а това е прелюдия към централизирана плановата икономическа система, станала по-късно известна с петгодишни народно-стопански планове (т.нар. *петилетки*).

Бъдещето вече не е хвърлено към хоризонта абстрактно утопично време; то е зададено и подредено в план. Затова азовият лирически герой на Рагой Ралин, дори изпаднал в беда, трябва само да чуе, че *планът ще победи*, за да се върне към оптимизма:

– Планът! – И сърцето се разтваря.
Погледът ти бдително блести.
Бързаш всички ти да изпреварим –
за плана, безспорно, бързаш ти!²¹

Бързането е планово, но и планът е бърз. Все повече български писатели са впримчени в скоростния ритъм на новия живот и на новото писане. Повечето от тях пеят *майски песни за народа*, за *двегодишния стопански план*, преценен от автори като Иван Бурин за „най-здравата опора на възхода“²². Някои оптимистично предполагат, че „образът на героя-ударник и бригадирец“ в художествените творби „може да възпита и създаде хиляди нови живи герои на труда“²³. Други допускат, че оптимистите *при народа* писатели както ще напишат произведения с пропагандно значение, така и ще оставят репортажи, разкази, стихове, с които „ще дадат нов тласък на реализма в нашата литература“, а по този начин и литературата ще участва в *изменението на живота* и в създаването на *новия човек*²⁴. Това взаимно моделиране на литературата като труд и на труда като спектакъл се превръща в ключов елемент от социалистическото производство на социализъм (в смисъла на Евгений Добренко²⁵); в Народната република то добива своята класическа социалистическа зрелост в производствения очерк и в производствения роман след 1947/1948 г.

*

Годишните литературни прегледи на изтичащата 1946-а още пазят разликите между различните сектори в литературното поле. За последен път – преди трайно да навлезе в период на деавтономизация – полето излъчва контрастни послания от противоположни гледни точки. Според *опозиционната* гледна точка „новогодишната литературна равностметка“ е нерадостна: „и тая година на пазара не се пусна почти нищо ценно“, „никой не прибаби в съкровищницата на българската литература поне малки зрънца“; „пишеше се и се издаваше ударно, но повече по линията на съреволюционното, отколкото на дарованието и познанието“. И още по-категорично:

„Уви! Нашата съвест ни е искрен свидетел: въпреки желанието ни, ние не виждаме в издадената през годината литература нито едно ценно произведение – плод на изключителна дарба, продължителен труд и духовно прозрение. Новогодишната равностметка показва само изхавяване на голямо количество хартия и насищане на пазара с долнокачествена литература. Дано 1947 г. бъде по-плодоносна!“²⁶

Цитираната статия-бележка в „Народно земеделско знаме“ е анонимна и съвсем кратка, без имена, клоняща към нулевото равнище на литературата, към празнотата на литературата. По-разгърнат, но доста сходен е неподписан текст в *звенарското* списание „Балкански преглед“, който най-вероятно принадлежи на Константин Петканов²⁷. Там конкретно са отделени добри думи само за грамите „Подвизът“ от Асен Разцветников и „Царица Теодора“ от Магда Петканова. Но оценката е, че българският писател не е успял да създаде „трайни творения за делото на девети септември“. Ето къде са причините:

„Ние мислим, че това може да стане и ще стане, когато се ограничи пътят на бездарността. Тя ще трябва да престане да налага своя безплоден път за път на българската литература. Бездарността е нещо като магарешкия бодил – расте буyno, цъфти ярко, но само край пътищата и в

²⁰ Багряна, Елисавета. Слънце. – *Отечествен фронт*, бр. 789, 30.03.1947.

²¹ Ралин, Рагой. *Любимата тема*. – *Работническо дело*, бр. 100, 4.05.1947.

²² Вж. Бурин, Иван. *Да пеят майски песни*. – *Работническо дело*, бр. 95, 27.04.1947.

²³ Тодоров, Ангел. *Писателите и двегодишния план*. – *Работническо дело*, бр. 72, 29.03.1947.

²⁴ Вж. Зарев, Пантелей. *Нови задачи пред българските писатели*. – *Работническо дело*, бр. 100, 4.05.1947.

²⁵ Вж. Добренко, Евгений. *Политикономия социализма*, М., 2007, с. 23–29.

²⁶ *Новогодишна литературна равностметка*. – *Народно земеделско знаме*, бр. 225, 31.12.1946.

²⁷ Вж. *Литературна равностметка*. – *Балкански преглед*, кн. 9-10/ 1946, с. 133–134, както и по-късната му публикация в: Петканов, Константин. *Опасно знание. Публицистика. 1944–1948*. Съст. П. Дойнов, С., 2014, с. 166–168.

бурените. И да се разбере, че бездарният никога не става носител на идеите на своето време, той само ги изкористява. Той човърка рани, разпалва страсти, защото няма вътрешната сила и призванието да стопли сърцата на всички жадни за мир, любов и братски труд.[...] Освен това голяма част от литературните работници още са в азимката и не са пристъпили прага на художественото творчество.“²⁸

Петканов или не, авторът на краткия обзорец текст назовава част от симптомите за безплодието на литературната 1946-а: бездарност, която паразитира користоно върху идейността; принадлежност на мнозинството писатели към пропагандата (азимационния сектор), а не към художествената литература. В също *звенарския* вестник „Изгрев“ годишният обзор на Николай Дончев се стреми да звучи балансирано – без нито един по-остър критически упрек, с доброжелателност, проявена в различни посоки, но и с признания, че тенденциозността „е опасна, когато уврежда таланта, но в такъв случай тя вече понижава самата социална функция на художественото произведение и го препраща към пропагандната литература“, както и с трезви констатации, че „в сравнение с по-миналата година, изтичащата 1946 година не е твърде богата откъм нови, оригинални творби“²⁹. Иначе Дончев щедро отбелязва книги, но и публикации в периодиката на Ламар (поемата „Горан Горинов“ и „Село Калейца“), на Дора Габе (поемата „Вела“), на Иван Мирчев, Веселин Георгиев (Андреев), Елисавета Багряна, на Младен Исаев (стихосбирката „Огъня“), на младите Валери Петров („Стари неца – малко по новому“), Божидар Божилков, Невена Стефанова, Ал. Муратов, Рагой Ралин, подчертавайки накрая, че „общо взето, лириката не е отбелязала особени завоевания през годината“. Тъкмо включването на заглавия от периодиката (предимно от списанията!) внася в обзора на Н. Дончев особен баланс между все по-настойчиво налагания социализъм и (нека ги наречем) *предварителните* отклонения от него. Затова в прегледа на белетристиката се редуват впечатления за откъсните от повестта на Елин Пелин „Нечиста сила“, появили се в сп. „Изкуство“ и във вестник „Лост“, с посочвания на картини от *новото село* и *кооперативния труд* в „Селски истории“ на Георги Караславов и в „При своите“ на Ст. Ц. Даскалов; отделят се редове на признание за „Птица над пожарищата“ от Константин Константинов и „Над страната няма противникови самолети“ от Христо Миндов; подчертава се, че в „Дивата патица“ Емилиан Станев „е познатият сърчен разказвач на случки из животинското царство“; сред романсите фаворит е Константин Петканов с втората част от трилогията „Белите извори“, следван от „Стъпки в снега“ на Андрей Гуляшки и двата романа на Боян Болгар – „Подялба на щастието“ и „Вратарят на Содом“, за да се стигне до „Животът на Петър Дашев“ от Крум Велков, който „не е лишен от дар на повествовател, но стилно-композиционните му средства изискват повече грижа и старание“. Най-несвоевременен прозвучава преценката за един дебютант:

„Между най-новите белетристи, едно име спира вниманието ни: Йордан Вълчев. Неговият разказ „Бъжика“, на сюжет из отечествената война, печатан в сп. „Изкуство“, е сюжетно интересен и композиционно добре изграден.“³⁰

Кампанията срещу „Боеве“ на Вълчев вече набира ход, но все пак е още в началото си. На този фон предпочитанията на Николай Дончев към една от творбите на дебютиралия разказвач сякаш се опитват да придадат друга перспектива на възприемането на сборника с разкази. Разбира се, безуспешно. Само след половин година Йордан Вълчев ще бъде арестуван, за да поеме към концлагера „Куциан“. В жанровите зони на критиката, хуманитаристиката и публицистиката прегледът в „Изгрев“ забелязва *отделни книги* от също балансирано разнородни автори, подредени в текста йерархично: Т. Павлов, А. Стоянов, проф. М. Минков, Д. Б. Митов, Г. Константинов, Вичо Иванов, д-р Милко Ралчев, Ат. Илиев, П. Тихолов и пр. Цялата реторическа стратегия на Дончев следва идеята за утвържане на дори непримиримите различия в общо пространство на плуралистична литературна публичност. Той сякаш запечатва прощалната гледка на литературната 1946-а – когато тематичният баланс вече е променен, но чрез отделни заглавия литературата съхранява идейно-стиловото си разнообразие и фрагментирана автономност. Очаквано годишният преглед на 27-годишния Богомил Райнов в „Отечествен фронт“ проявява тягата към преучредяване на литературното поле, характерна за комунистическия сектор. Обзорният текст напомня по-скоро за проблемна статия върху *литературната политика*; отбелязва *кризата* в книжния сектор, предизвикана от пресичането на пазара с оригинални и предимно преобни заглавия през 1945 г. и последвалото логично намаляване на литературната продукция през 1946-а; декларира задоволение, че „българският писател все по-активно навлиза в обществения живот, все по-тясно се свързва с широките народни слоеве и все по-правилно отразява

²⁸ *Литературна равностметка*. – *Балкански преглед*, кн. 9-10/ 1946, с. 133–134.

²⁹ Дончев, Николай. *Българската литература през 1946 година*. – *Изгрев*, бр. 689, 30.12.1946.

³⁰ Пак там.

Към Народната република...

от стр. 13

техния бит и изразява стремежите им³¹. Ревнив и пестелив към изяви на автори от други политически групи, Б. Райнов открито *партизански* откроява най-вече писатели от БРП (к) и един-двама безпартийни. Но дори и тук се ограничава с изброяванията, защото съзнава, че „в повечето случаи стиховете и разказите са далече по-бледи от действителността, че великите години, в които живеем, изискват и велики творби, които да ги отразят, а подобни творби до голяма степен все още липсват“. Все пак посочва – по теми: за „героичната борба срещу фашизма“ – „Съпротивата“ – Орлин Василев, „Огъня“ – Младен Исаев, „Вела“ – Дора Габе, „Стъпки в снега“ – Андрей Гуляшки, „В края на лятото“ – Камен Калчев (излязла декември 1945 година); за т.нар. Отечественна война – романът „Драва тече през славянски земи“ от Иван Мартинов; за „новия живот“ – „Соколова нива“ от Анжел Каралийчев. Този ограничен кръг от творби донякъде се обяснява с недостатъци като „слабата производителност на редица талантиливи и общопризнати автори, формалното разрешение на поставените задачи в много творби, схематизма в обрисовката на героите, бледостта на образите, риториката и публицистиката в стила“, но и с появилата се воля сред писателите комунисти за създаване на образцови социалистически произведения.

Богомил Райнов спестява множество имена и заглавия, грабитураци към различни (*неутрални* или други *отечественофронтски*) групи и издания, издали през годината книги, забелязани от критика, журита и читателите. Но затова пък, когато трябва да подчертае *най-голямото постижение за 1946-а*, просто напуска литературата:

„Ако трябва да се отбележи секторът, в който българският писател най-силно се прояви през тази година, следва да посочим политико-обществените борби. Тук поети и белетристи показва недвусмислено високото си гражданско съзнание, показва, че са верни представители на своя народ, честни и доблестни борци срещу реакцията.“³²

Фокусът е напълно отместен. Не художествената творба има значение за литературното поле, а производството на фигури, назовани „поети и белетристи“, които действат като популяризатори на тезите на властта. За утвърждавания нов литературен протокол имат значение не *творбите*, а *борбите*.

Литературните прегледи на 1946-а потвърждават *праговия* характер на годината. Те представят една нехомогенна, неединна литературна година между Царството и Народната република, чиято спорна изразителност през десетилетията ще се проблематизира все повече, докато започне да излъчва литературноисторическа празнота.

*

На изхода от 1946 и входа на 1947 г. организираният писатели предефинират задачите си.

В статия, отпечатана в деня на общото събрание на СБП от 14 февруари 1947 г. Камен Зидаров апелира „да се засили продуктивността на българските писатели“ и преговаря темите, които окончателно би трябвало да станат обекти на писателска обработка:

„възторжения подем на народа, да се гаде неговата история в нова светлина (в нови художествени произведения), да се отрази неговото минало, борби, бит, нрави, големи личности, борци и герои, мъченици за народна свобода, революционните му движения, войните и катастрофите, първото и второто освобождение, неговото отношение към труда, към природата и т. н. [...] кооперативните стопанства, язовирите, ударната работа във фабрики, мини, полета; написване биографиите на народни водачи, партизани, ударници и др.“³³

Тематичният каталог придобива яснота и завършеност. В писмото от името на общото събрание до министър-председателя Георги Димитров изрично се акцентира върху амбицията на писателите да вземат „най-живо творческо участие в строителството“ и да покажат „новия трудов човек герой“³⁴. В доклада на председателя Людмил Стоянов пред събранието, макар при изброяването на постиженията през 1946-а консенсусно да се посочват романите на К. Петканов, Б. Болгар, Крум Велков, Иван Мартинов и пр., директно се отхвърлят „безпочвеното идейно лутане“ и „мистико-религиозни тенденции“, които се обявяват за „чужди на духа на българската литература, която е

реалистична, конкретна и народна“³⁵. Същевременно Л. Стоянов препоръчва и подтиква:

„...Всеки, който чувства в себе си сили, може да получи от Съюза на писателите творческа командировка в кооперативно стопанство, язовир, държавно-строително предприятие, дето, заобиколен с внимание и почит, би надникнал в самия строителен процес, в душите на героите – творци и ударници и от моя материал би създал очерки, биографии, скици, разкази, а по-дълбоките впечатления да отрази по-късно в по-едри творби.“³⁶

Председателят е убеден, че там „писателите ще видят нещо ново, един нов свят с друг морал, чужд на егоизъм, високомерие и подтисничество, ще видят новия човек, израсъл в борбата и труда“ и ще се запознаят с „героични биографии на партизани, ударници, народни водачи“ и именно те „ще станат насъщна тема“ за писателите, които „са длъжни да се отнесат към тая задача сериозно и отговорно“.

Кой обаче е образът, който стои най-високо в персоналната йерархия по тази *насъщна тема*?

„На първо място това е безспорно днешният министър-председател, чиято личност и героичен живот се поддава най-често на изкушението на поетическо възсъздаване. Съвсем естествен е според нас стремежът да се вplete образа и живота му както в песента на народния безизкуствен певец, така и в художествената литература. Последната трябва да покаже този образ такъв, какъвто той се е отразил в народното съзнание като борец за народна свобода, народен водач и наставник.“³⁷

Фокусът е поставен съвсем ясно. Вече не става въпрос само за *вземане на страна* в межпартийните битки и за прокламиране в „Литературен фронт“ на тезата, че „опозицията е враг на народа ни, на неговата независимост, на неговото строителство, на неговото бъдеще, на неговата култура“³⁸. Осъществява се необратим процес към одържавяване на литературата, гарантиран от икономическа обвързаност на писателите с държавата и от идейно-тематичен диктат при създаването на произведенията по егидата на силна авторитарна личност – *вожд и учител*, който скоро изцяло ще се преобрази в тоталитарен водач.

Не е случайно, че голямата гордост, изтъквана по време на събранията на СБП, е утвърдената в „Държавен вестник“ единна таблица за хонорарите. Задоволството се засилява и от факта, че в условията на цензурен хартиен дефицит на организираният писатели „почти не се отказва отпускането на хартия“, а след 1 септември 1945 г., т.е. за година и половина Камарата на народната култура е отпуснала на СБП над 6 млн. лева³⁹.

Писателите влизат в 1947 г. със самочувствието и осигуреността на държавни служители. Част от тях вече гледат към пролетта и лятото, когато ще тръгнат към стопанства, мини и фабрики, за да може „по-бъло и по-пълно да се наблюдават хората, трудовите процеси и трудовата обстановка“, което е „първият случай на едно организирано включване на писателите в планова работа, с определени задачи, когато се очакват определени резултати“⁴⁰.

Плановите са в ход. Така писателите влизат в *годината на оптимизма*, за която се подготвят още от пролетта на 1946-а, когато Александър Ликов твърди, че писателят сега „трябва да бъде на своя пост, да е оптимист“, а ако не може да даде *радост на народа*, по-добре да млъкне⁴¹. „Повече оптимизъм“ зове в уводна статия почти година по-късно „Литературен фронт“⁴², докато представя конференция, на която „20 скандинавски писатели спорят за песимизма“⁴³ и печата превод на статията на Д. Заславски „За светския оптимизъм“, според която след разгрома на хитлеристка Германия „полосът на световния песимизъм“ се е преместил в Америка, а „жизненото дихание на социалистическия оптимизъм се разпространява по света“⁴⁴.

Утопичните хоризонти на социалистическия реализъм стават все по-близки. Българските писатели ги достигат скоро, за да останат като че ли завинаги там. От Петия конгрес на БКП през декември 1948 г. ги деля малко повече от година.

³⁵ *Новите задачи на българската литература. Доклад за дейността на Съюза на българските писатели през 1946 г. и поуките от нея, от Людмил Стоянов, председател на съюза. – Литературен фронт*, бр. 22, 15.02.1947.

³⁶ Пак там.

³⁷ Пак там.

³⁸ Вж. уводната редакционна статия: *Опозицията. – Литературен фронт*, бр. 20, 31.01.1947.

³⁹ Вж. тези констатации и данни в: *Година на творчески живот. Из доклада на Младен Исаев. – Литературен фронт*, бр. 22, 15.02.1947.

⁴⁰ Фурнаджиев, Никола. *Писателите и строителството. – Литературен фронт*, бр. 26, 15.03.1947.

⁴¹ Ликов, Александър. *Писателят и оптимизмът. – Литературен фронт*, бр. 30, 30.03.1946.

⁴² Вж. *Повече оптимизъм. – Литературен фронт*, бр. 19, 24.01.1947.

⁴³ Вж. *20 скандинавски писатели спорят за песимизма. – Литературен фронт*, бр. 16, 5.01.1947.

⁴⁴ Заславски, Д. *За светския оптимизъм. – Литературен фронт*, бр. 16, 5.01.1947.

³¹ Райнов, Богомил. *Българската литература през 1946 год. – Отечествен фронт*, бр. 717, 31.12.1946.

³² Пак там.

³³ Зидаров, Камен. Общото годишно събрание на писателския съюз. – *Отечествен фронт*, бр. 752, 14.02.1947. Всъщност К. Зидаров почти буквално цитира части от доклада, който същия ден председателят на СБП Людмил Стоянов представя пред общото събрание.

³⁴ Вж. писмото в: *Литературен фронт*, бр. 22, 15.02.1947.